فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره چهارم، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۹، صص ۳۳۵-۳۲۳
New Period 4, No 31, 2021, P 323-335
شماره شاپا (۲٤۷٦-۷۰۱۸) ISSN (2476-7018)

مروری بر تاسیس تمدن اسلامی از ژرف نگری مقام معظم رهبری

حسین جلائی نوبری
دانشیار و هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز- ایران
عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش‌های بین رشته ای معارف اسلامی و علوم سلامت منطقه ۲ کشور.
nobarih@tbzmed.ac.ir

چکیده
تمدن اسلامی از صدر اسلام تا کنون فراز و فرودهای زیادی داشته است. اما با پیروزی انقلاب اسلامی ایران مجددا سیر صعودی خود را آغاز نموده است. پس از این انقلاب که سبب بیداری اسلامی در جهان شد، مساله تمدن اسلامی در کانون توجه قرار گرفت. با سپری شدن ۴۰ سال از انقلاب اسلامی و ورود به گام دوم انقلاب، روز به روز بر اهمیت تحقق تمدن اسلامی افزوده می‌شود. مقام معظم رهبری در بیانات خود به مساله تمدن اسلامی بسیار پرداخته‌اند و برای توسعه آن نظریه تمدن نوین اسلامی را مطرح نموده‌اند. تمدن نوین اسلامی یعنی همان حیات طیبه اسلامی که برای تحقق آن، می‌بایست شاخصه‌های مهم در این زمینه را شناسایی و به آنها جامه عمل پوشاند. محقق در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در منظر مقام معظم رهبری می‌پردازد. مهمترین شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی ایمان به خدا و معنویت، استقرار عدالت، علم و دانش، داشتن رسانه‌های مدرن و توانمند، روابط بین‌الملل مناسب و کار توام با خلاقیت و نوآوری، می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: اسلام، تمدن، تمدن نوین اسلامی، مقام معظم رهبری

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

مقدمه

مقام معظم رهبری در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ تحقق اهداف اسلامی را، فرآیندی ۵ مرحله‌ای عنوان نموده‌اند:

۱. انقلاب اسلامی، ۲. نظام اسلامی، ۳. دولت اسلامی، ۴. تمدن بین‌الملل اسلامی و ۵. تمدن نوین اسلامی[۱] جهان امروز خلا یک تمدن برتر را احساس می‌کند. با پیروزی انقلاب اسلامی و تداوم و بلوغ آن تا ۴۰ سالگی، امیدها برای تشکیل تمدن اسلامی بیشتر شده است. به خصوص مجاهدت‌های مردم ایران با رهبری امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، الهام بخش سایر مسلمانان شده است. ظهور بیداری اسلامی و تشکیل هسته‌های مقاومت در کشورهای منطقه، می‌تواند سرآغاز تشکیل این تمدن باشد. تحقق شاخصه‌های تمدن اسلامی، مقدمه تحقق تمدن اسلامی است. بنبراین مسلمانان می‌بایست با این شاخصه‌ها آشنایی داشته باشند. تمدن اسلامی همواره معیارها و شاخصه های معینی مانند محوریت قوانین قرآنی، خردورزی، علم، اخلاق و. . . داشته است. اما همگام با پیشرفت بشریت، قطعا معیارها و شاخصه‌های جدیدی نیز مطرح می‌شوند که اگر تمدن اسلامی قصد بقا و پیشرفت دارد، ناگزیر از توجه به آنهاست. این در حالی است که تا کنون از سوی نخبگان جامعه و مسئولان کشور، توجه و اهتمام کافی و شایسته‌ای به این موضوع نشده است.[۲] بنابراین محقق در این پژوهش سعی دارد با تکیه بر بیانات و اندیشه های مقام معظم رهبری که پرچم دار تمدن اسلامی در جهان اسلام هستند و همواره توجه به مسائل نوظهور را در راس برنامه های خود قرار داده‌اند، شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی را از منظر معظم له واکاوی نماید.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر که به روش تحلیلی- توصیفی انجام یافته است با بهره‌گیری از منابع معتبر دینی حوزه‌های علمیه و مجلات پژوهشی و مراکز تحقیقاتی و کتب دینی و نیز نرم افزارهای معتبر مراکز تحقیقاتی و نیز سایت‌های اینترنتی معتبر نگارش یافته هاست.

۱. مقام معظم رهبری، فرآیند تحقق اهداف اسلامی، انتشارات بنیاد فرهنگ و اندیشه انقلاب اسلامی، ص ۱۰
۲. همان، ص ۱۴

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

تعریف مفاهیم

۱-۲. تعریف تمدن

در فرهنگ فارسی، تمدن به معنای "شهرنشین شدن، خوی شهری گزیدن و با اخلاق مردم آشنا شدن، زندگی اجتماعی، همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم کردن اسباب ترقی و آسایش خود" آمده است.[۱]

تمدن دراصطلاح، نوع خاصی از توسعه مادی و معنوی است که در جامعه بروز و ظهور می‌یابد. از این رو پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه وآله و سلم) زمانی که یثرب را با قوانین و مدیریت منضبط، به شهری مدنی و اسلامی تبدیل کرد، نامش به مدینه النبی تغییریافت. تمدن در واقع مجموعه‌ای پیچیده از پدیده‌های اجتماعی قابل انتقال، شامل جهات دینی و مذهبی، اخلاقی، زیباشناختی، فنی و علمی مشترک در همه اجزای یک جامعه وسیع و یا چندین جامعه مرتبط با یک دیگراست.[۲]

در بیان علامه جعفری، تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان های یک جامعه که تصادم‌ها و تزاحم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم مقام آنها بنماید. به طوریکه زندگی اجتماعی افراد و گروه های آن جامعه موجب بروز و به فعالیت رسیدن استعدادهای سازنده آنها باشد.[۳]

۲-۲. تعریف شاخص

شاخص در لغت به معنای برآمده، مرتفع، چشمگیر، برجسته و آن چیزی است که مقدارش ماهیت چیزی را معین می‌کند.[۴] شاخص کمیتی است که نماینده چند متغیر همگن است و وسیله‌ای برای اندازه‌گیری و مقایسه پدیده‌هایی است که ماهیت و خاصیت مشخصی دارند و بر مبنای آن می‌توان تغییرات ایجاد شده در متغیرهای معینی را در طول یک دوره بررسی کرد. هر تمدنی شاخصه‌هایی دارد. ثبات پایداری در نظام شهری، داشتن حکومت، ایجاد تخصص، مراکز اجرایی، قوانین ثابت، مراکز اقتصادی، نهادهای علمی و داشتن نظام اخلاقی از شاخصه‌های تمدن‌ها است.[۵]

---

۱. فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۵۳۰

۲. آدمی، ابرقویی، درآمدی بر دانشگاه تمدن ساز اسلامی، ص ۳۹

۳. جعفری، محمد تقی، فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، ج ۶، ص ۲۳۳

۴. فرهنگ فارسی عمید، ج ۲، ص ۱۱۰۵

۵. جان احمدی، فاطمه، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۲۹

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

۳-۲. تعریف تمدن اسلامی

تمدن اسلامی بیانگر همه جنبه‌های سیاسی و فرهنگی و اقتصادی جامعه است که ابعاد وجودی فرد و جامعه را پوشش می‌دهد. تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلام می‌گردد. بدین ترتیب، تمدن اسلامی از همه ویژگی‌های تمدن الهی در چهارچوب آموزه‌های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (ص) برخوردار است و مؤلفه‌های آن، دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقررات، اصول دینی و غیره است.[۱] به اعتقاد ابن‌نبی برای حصول تمدن اسلامی، باید مجموعه‌ای از شروط اخلاقی و مادی حاصل گردد. عناصر تمدنی در نگاه وی «انسان، خاک و زمان» است.[۲] به طور کلی در جمع‌بندی آرای اندیشمندان حول تمدن اسلامی، می‌توان نکات ذیل را بیان کرد:

۱) تمدن اسلامی بر اساس آیات قرآن و توسط پیامبر (ص) پایه‌ریزی شده است.

۲) تمدن اسلامی همه ابعاد معنوی و مادی بشر در همه مکان‌ها و زمان‌ها را شامل می‌شود.

۳) از آنجایی که تمدن اسلامی بر اخلاق دینی متکی است، دارای پویایی است.

در واقع تمدن اسلامی تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلام می‌گردد و بیانگر همه جنبه‌های سیاسی و فرهنگی و اقتصادی جامعه است که ابعاد وجودی فرد و جامعه را پوشش می‌دهد. بدین ترتیب، تمدن اسلامی در چهارچوب آموزه‌های قرآن و سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) شکل می‌گیرد و مؤلفه‌های آن، دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقررات، اصول دینی و غیره است.[۳]

بررسی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در منظر مقام معظم رهبری

در بیان مقام معظم رهبری تمدن اسلامی فضایی است که در آن انسان به لحاظ معنوی و مادّی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است. زندگی خوب و عزّتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت. تمدّن اسلامی به این معنی است و هدف و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است.[۴]

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و ظهور پدیده بیداری اسلامی در جهان اسلام، مساله تمدن اسلامی در کانون توجه قرار گرفته است و با سپری شدن ۴۰ سال از انقلاب اسلامی و ورود به گام دوم انقلاب، روز به روز بر اهمیت تحقق تمدن اسلامی افزوده می‌شود.

تمدن اسلامی همواره معیارها و شاخصه های معینی داشته است اما همگام با پیشرفت بشریت، قطعا معیارها و شاخصه‌های جدیدی نیز مطرح می‌شوند که اگر تمدن اسلامی قصد بقا و پیشرفت دارد، ناگزیر از توجه

---

۱. همان، ص ۵۱

۲. حبیب اله بابایی، تمدن و تجدد، ص ۴۶

۳. جان احمدی، فاطمه، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۵۱

۴. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۰۳/۲۲

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

به آنهاست. مقام معظم رهبری در بیانات خود به مساله تمدن اسلامی بسیار پرداخته‌اند و برای توسعه آن نظریه تمدن نوین اسلامی را مطرح نموده‌اند. تمدن نوین اسلامی یعنی همان حیات طیبه اسلامی که برای تحقق آن، می‌بایست شاخصه‌های مهم در این زمینه را شناسایی و به آنها جامه عمل پوشاند. در ادامه مهمترین شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در بیانات مقام معظم رهبری را بررسی می نماییم.

۱-۳. معنویت و ایمان

ایمان، تنها یک کلمه نیست، بلکه یک باور قلبی است. باوری که به زندگی انسان جهت می دهد و در «چگونه زیستن» او نقشی مهمّ دارد. در واقع گام اولِ ورود به مسیر بندگی و مسلمانی، «ایمان» است و کسی که این باور مقدّس را داشته باشد، «مؤمن» نامیده می شود. دعوت مردم به ایمان به خدا، اوّلین هدف بعثت پیامبران است. قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِی کلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ». . . و در حقیقت در میان هر امتی فرستاده برانگیختیم تا خدا را بپرستید و از طاغوت بپرهیزید.[۱] پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) نیز در طی ۲۳ سال نبوت، لحظه‌ای از این هدف والا غافل نشد و همه جهادها، جنگ‌ها و دلسوزی‌هایشان برای همین هدف، یعنی خدامحوری و دعوت به سوی خداوند متعال بود. این موضوع در همه تمدن‌ها، عامل اساسی پیشرفت‌ها محسوب می‌شود. در بیان رهبری نیز اوّلین شاخصه تمدن اسلامی، شاخص اعتقادی است.[۲] ایشان می‌فرمایند: شاخص اوّل، ایمان و معنویّت است. انگیزه و موتور پیشبرنده حقیقی در نظام نبوی، ایمانی است که از سرچشمه دل و فکر مردم میجوشد و دست و بازو و پا و وجود آنها را در جهت صحیح به حرکت در می‌آورد. پس شاخص اوّل، دمیدن و تقویت روح ایمان و معنویت و دادن اعتقاد و اندیشه درست به افراد است، که پیغمبر این را از مکه شروع کرد و در مدینه پرچمش را با قدرت بالا برد.[۳] یقینا یکی از عناصری که عامل پیشرفت اسلام بود اعتماد به خدا و احکام الهی بود. "آمن الرسول بما انزل الیه من ربه و المومنون کل آمن بالله و ملائکته و کتبه و رسله"[۴]خود پیامبر و مومنین صدر اسلام، از اعماق دل به پیام اسلام معتقد بودند. اسلام را، کافی بودن اسلام را، برای نجات شعارهای اسلامی را، حقایق اسلامی را، از بن دندان قبول داشتند، این ایمان عامل بسیار مهمی است.[۵] اقبالی که دل‌های شما به سوی خدا و معنویت و ذکر و خشوع و توجّه و تضرّع دارد، خیلی با ارزش است. این، همان عامل است که یک روز اسلام را از یک جمع محدود غریب به یک تمدّن عظیم جهانی تبدیل کرد و این تمدّن، قرن‌ها - لااقل در چند قرن از قرون اولیّه - دنیا را اداره کرد و امروز

---

۱. نحل:۳۶

۲. در دیدار با رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت یازدهم در ۱۳۹۲/۰۶/۰۶

۳. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰/۲/۲۸

۴. بقره: ۲۸۵

۵. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۸/۸/۱۵

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

هم دنیا، مدیون تمدّن اسلامی است. توجّه به خدا و توجّه به معنویت، باعث تکوینِ چنین تمدّنی شد، و الّا با انگیزه‌ها و تلاش‌های مادّی، چنین تمدّن ماندگاری به وجود نمی‌آمد.[1] بنابراین در نگاه رهبری، مهمترین شاخصه تمدین نوین اسلامی، خداباوری و خدا محوری و ایمان است که باید در همه سطوح جامعه اجرا شود و روابط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بر اساس آن شکل گیرد.

۲-۳. علم و اندیشه‌ورزی

اگر گفته می‌شود دین اسلام، دین دانش و آموزش برای زندگی سعادتمندانه دنیوی و اخروی بشر است، سخنی ناحق، گفته نشده است. اهمیت علم و دانش در اسلام بقدری است که

اولین کلمه‌ای که جبرئیل به پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله گفت؛ این بود: «اقرأ».[2]

در اندیشه رهبری، مجاهده علمی و شکستن مرزهای علم، چراغ راه تمدن اسلامی است. به اعتقاد ایشان، فردای بدون علم تاریک است و چراغ راه تحقق تمدن اسلامی، مجاهده علمی است. علم از دیدگاه ایشان سلطه‌آور است و جامعه صاحب علم را قدرتمند می‌سازد. ایشان به میزان بسیاری تأکید می‌کنند که علم را باید فراگرفت و به تولید و صدور آن پرداخت و به مصرف آن نباید بسنده کرد. به اعتقاد ایشان تولید علم می‌تواند در مسیر رشد و اعتلای تمدن اسلامی باشد و دشمن از هیچ تلاشی برای عدم تحقق این اصل فروگذار نمی‌کند و بنابراین، باید ترفندهای دشمن را شناخت. نکته بسیار مهم در دیدگاه ایشان درباره علم، شکستن مرزهای دانش به وسیله مسلمانان است. به اعتقاد ایشان، تحجر و جزم‌گرایی در خصوص یافته‌های علمی گذشتگان یا متفکران غربی، آفت اصلی تحقق رشد علمی است و آزاداندیشی راه برون‌رفت از این آفت است.[3] در اسلام ضدیت دین با علم و ضدیت دین با عقل، اصلاً معنا ندارد. اسلام نسبت به علم، مهمترین حرکت و مهمترین تحریک و تحریص را داشته است. تمدن اسلامی به برکت حرکت علمی که از روز اول در اسلام شروع شد، به وجود آمد. هنوز دو قرن به طور کامل از طلوع اسلام نگذشته بود که حرکت علمی جهش‌وار اسلامی به وجود آمد؛ آن هم در آن محیط.[4]

البته در نگاه رهبری علم به تنهایی ارزش چندانی ندارد و علم توام با ایمان و معنویت مهم شناخته شده است. ایشان می‌فرمایند: علم پایه‌ی تمدّن است؛ اما شرط کافی برای یک مدنیّتِ درست نیست. نتیجه‌ی علمِ منهای ایمان به غیب، همین می‌شود که امروز در دنیا می‌بینید. ببینید امروز علم با همه‌ی شرافت و ارزشش، در دست جهان‌خواران و دیوانه‌های زنجیریِ بین‌المللی به چه تبدیل شده است! نه حقّی برای

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱

۲. علق:۱

۳. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۱۲/۹

۴. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۷/۵

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

انسان، نه حقّی برای ملت‌ها، نه حقّی برای حقیقت و نه ارزشی برای راستگویی و صدق قائل نیستند.[1] تأکید رهبر معظم انقلاب بر علم همراه با معنویت به این دلیل است که علم با خود قدرت می‌آورد و اگر این قدرت رها باشد، عامل فساد و فتنه‌انگیزی می‌شود. بر عکس زمانی که معنویت علم را فرماندهی کند، عامل سعادت می‌شود و در خدمت آرامش و امنیت مردم قرار می‌گیرد. مثال گویای سوءاستفاده از علم، استفاده غیرانسانی ایالات متحده آمریکا از فناوری بالای هسته‌ای در قتل و عام مردم بی‌گناه هیروشیما و ناکازاکی است.[2]

۳-۳. عدالت‌گرایی

مفهوم عدالت یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در علوم انسانی و به خصوص در علم سیاست است و اهمیت عدالت و نقش تعیین‌کنندهٔ آن در اجتماع غیرقابل‌انکار می‌باشد. عدل صفتی است که هم نزد خالق محبوب است و هم نزد مخلوق و خدا خود را با این صفت ستوده است. همهٔ ادیان، اعم از آسمانی و غیرآسمانی، به عنصر مهم عدالت توجه کرده‌اند و از آن یا به عنوان اصلی‌ترین هدف و یا یکی از اهداف مهم نام برده‌اند. در دین اسلام نیز ۲۹ آیه از آیات قرآن مستقیماً دربارهٔ عدالت و حدود ۲۹۰ آیه در مورد ظلم -که ضدعدالت می‌باشد- نازل شده است. در مجموع می‌توان ادعا کرد که حدود یک دهم از آیات قرآن یا به طور مستقیم و یا به طور غیرمستقیم به این بحث اشاره دارند و این امر نشان دهندهٔ اهمیت آن در دین اسلام می‌باشد.[3]

عدالت از اصول دین و یکی از شاخصه‌های عمده تمدن اسلامی است. قرآن به عدالت‌ورزی امر می‌کند: «یاأَیهَا الَّذینَ آمَنُوا کونُوا قَوَّامینَ بِالْقِسْطِ».[4] همچنین می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَیناتِ وَ أَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْکتابَ وَ الْمیزانَ لِیقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ».[5] در این آیه عدالت را وصف کل مردم آورده است که خود دلیل اهمیت حضور روح عدالت‌ورزی در تمدن اسلامی است.

در اندیشه مقام معظم رهبری، زوال تمدّن‌ها معلول انحراف‌هاست و تمدّن‌ها بعد از آنکه به اوج می‌رسند، به دلیل ضعف‌ها و خلأها و انحراف‌های خود رو به انحطاط می‌روند و اکنون نشانه این انحطاط در تمدّن غربی قابل مشاهده است. به طوری که تمدّن علم بدون اخلاق، مادیت بدون معنویت و دین و قدرت بدون عدالت است. معظم له در جایی دیگر از عدالت اجتماعی به عنوان یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین خطوط در مکتب سیاسی امام یاد می‌کنند و معتقدند که باید عدالت اجتماعی و پُرکردن شکاف‌های طبقاتی در

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲/۲/۲۲

۲. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۸/۲۰

۳. عدالت وجایگاه آن در اسلام از دیدگاه شهید مطهری، مجله دانش پژوهان، ص ۸۶

۴. نساء: ۱۳۵

۵. حدید:۲۵

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

همه برنامه‌های حکومت، در قانون‌گذاری، در اجرا، در قضا مورد نظر و هدف باشد. به اعتقاد ایشان اگر ما بگوییم کشور را ثروتمند می‌کنیم، امّا ثروت‌ها در گوشه‌ای به نفع یک عده انبار شود و عده کثیری از مردم نیز دست‌شان خالی باشد، با مکتب سیاسی امام نمی‌سازد. ایشان همچنین می‌فرمایند: «از همه این شاخص‌ها مهم‌تر، شاخص کلیدی و مهم عدالت اجتماعی است. یعنی ما رونق اقتصادی کشور را بدون تأمین عدالت اجتماعی به هیچ وجه قبول نداریم و معتقد به آن نیستیم. کشورهایی هستند که شاخص‌هایشان خیلی خوب است، مطلوب است، رشد اقتصادیشان خیلی بالا است؛ لکن تبعیض، اختلاف طبقاتی، نبود عدالت در آن کشورها محسوس است؛ ما این را به هیچ وجه منطبق با خواست اسلام و اهداف جمهوری اسلامی نمی‌دانیم. بنابراین یکی از مهم‌ترین شاخص‌های ما، شاخص عدالت اجتماعی است. باید طبقات محروم از پیشرفت اقتصادی کشور به معنای واقعی کلمه بهره‌مند بشوند».[1]

٤-٣. کار توام با خلاقیت و نوآوری

در بینش اسلامی کار و تلاش مقدس و با ارزش شمرده شده است به طوری که هم ردیف جهاد و مبارزه با دشمن معرفی گردیده است. پیامبر اسلام (صلی‌الله علیه‌وآله‌وسلم) کار و کوشش را همانند جهاد در راه خدا، مقدس دانسته و کارگر را تشبیه به مجاهد فی سبیل‌الله می‌نماید و همان اجر و پاداش را برای او متذکر می‌گردد. آنچه از مبانی و معارف اسلامی در این مورد استنباط می‌گردد این‌ست که: آیین مقدس اسلام کار مفید و سازنده را در چهارچوب معیارهای ارزشی و اعتقادی خود عبادت تلقی نمود و رشد تعالی انسان را تنها در سایه کار و کوش می‌داند.[2] در اندیشه مقام معظم رهبری، کار به معنای وسیع کلمه، شامل کار یدی، کار جسمی، کار فکری و کار علمی و کار مدیریتی، محور پیشرفت و حرکت و حیات مستمر جامعه است. ایشان می‌فرمایند: اگر کار نباشد، سرمایه، مواد و انرژی و اطلاعات، هیچکدام برای انسان مفید نخواهد بود. کار است که مانند روحی می‌دمد در سرمایه، در انرژی، در مواد اوّلیه و آن را تبدیل می‌کند به یک موجود قابل مصرف تا انسان‌ها بتوانند از آن استفاده کنند. ارزش کار این‌هاست. در اسلام کار، عبادت و ارزش شمرده شده است». نکته مهم دیگر در بیان ایشان حضور کار و تلاش جمعی است که در کشور ما رضایت‌بخش نیست و جزء خصلت‌های ملی ما نشده است و باید آن را درست کنیم. ایشان مدیران و بازوان فعال کشور را به کار فناوری، صنعت، کشاورزی و تولید و تکثیر ثروت ملی تشویق و ترغیب می‌کنند. در دیدگاه معظم‌له انجام کارها به بهترین نحو از مسائل فوق مهم‌تر است.[3] به اعتقاد ایشان در دنیای اقتصادی کنونی، فقط با کار و تلاش شبانه‌روزی و خلاقیت و ابداع و نوآوری می‌توان تمدن نوین اسلامی را پیش برد.

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۷/۱۴و ۱۳۸۳/۳/۱۸ و ۱۳۹۲/۱۲/۲۰

۲. درودی، هما، فرهنگ کار، مجله کار و جامعه، شماره ۶۳

۳. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۷/۲/۱۰ و ۱۳۸۸/۱۱/۱۲ و ۱۳۸۳/۳/۲۲

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

۵-۳. رسانه‌های مدرن و توانمند

در دنیای امروز بهره گیری از رسانه، می‌تواند سبب تغییر در مسیر قدرت‌سازی و کنترل رفتارها و مناسبات اجتماعی شود، بنابراین باید رسانه را شاخصی از قدرت سیاسی و وزنه‌ای مهیج برای جوامع مدرن تلقی کرد. شاخصی که می‌تواند با تصویرسازی‌های متنوع خود، جریان قدرت را در جوامع تغییر دهد.[۱] تمدن غربی در صنعت رسانه‌های جمعی به پیشرفت‌های بزرگی نائل گردیده است. امروزه در سایه فناوری‌های پیشرفته ارتباطی که غالباً از سوی تمدن غربی گسترش می‌یابد، فاصله زمانی و مکانی بین جوامع از بین رفته است و تمدن غربی از این طریق به دنبال نهادینه کردن سبک زندگی غربی و اشاعه زشتی‌ها در میان سایر جوامع است. قرآن کریم درباره اشاعه زشتی در تمدن اسلامی اینگونه هشدار داده است: «إِنَّ الَّذِينَ يحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» «کسانی که دوست دارند کارهای بسیار زشت [مانند آن تهمت بزرگ] در میان اهل ایمان شایع شود، در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهند داشت، و خدا [آنان را] می‌شناسد و شما نمی‌شناسید».[۲] از این رو، رسانه‌های مدرن و قوی برای مقابله با فرهنگ و سبک منحرف غربی و نیز برای صادر نمودن ارزش‌ها و مبانی اسلام در تمدن نوین اسلامی ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. بر این اساس مقام معظم رهبری در مناسبت‌های مختلف بر تقویت رسانه‌های مدرن در تمدن نوین اسلامی تأکید می‌کنند و در خصوص هجمه رسانه‌ای تمدن غربی هشدار می‌دهند. بیان اصطلاح «جنگ نرم» در نگاه معظم‌له موید و تاکیدکننده بر هجوم بی‌امان رسانه‌ای تمدن غربی برای استحاله فرهنگی کشورهای مسلمان و حتی سایر کشورها است.

ایشان درباره سوءاستفاده گسترده غرب از ابزار هنر به ویژه هنرهای نمایشی و سینما می‌فرمایند: «سیاستمداران غربی با استفاده از این روش، به دنبال سلیقه‌سازی و ترویج سبک زندگی غربی در سایر جوامع هستند». ایشان همچنین درباره اهمیت صنعت فیلم‌سازی برای انتقال فرهنگ‌ها بحث می‌کنند که تمدن غربی به اهمیت آن پی برده است و اکنون در حال پیاده‌سازی نیات درونی خود برای تسلط بر سایر فرهنگ‌ها هستند و در این کار بر اساس کار کارشناسی و با استفاده از جامعه‌شناسان، روانشناسان و مورخان، ضعف‌های ملت‌ها به‌ویژه ملت‌های اسلامی را بررسی می‌کنند. همچنین با شناخت راه‌های تسلط بر آن‌ها، ساخت فیلم‌های خاصی را به فیلم‌سازان سفارش می‌دهند که در این زمینه همه مسئولان و مردم باید از فرهنگ اصیل خود و کشور مراقبت کنند.[۳]

---

۱. باوفا، افشین، قدرت سازی رسانه ای جهان اسلام در تقابل با جریان رسانه ای غرب، اولین کنفرانس بین المللی نقش مدیریت انقلاب اسلامی

۲. نور:۱۹

۳. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۳/۲۲

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

٦-٣. بهبود روابط بین‌الملل

در دنیای کنونی، ارتباطات بین جوامع بسیار پیچیده شده است و جوامع به ناچار با یکدیگر ارتباط دارند. علت این موضوع آن است که جمعیت جهان و نوع نیازهای بشری دچار تغییرات اساسی شده است. در تمدن‌های گذشته به علت محدودیت جمعیت و نیازهای آنان، اگر تمدنی به هر دلیلی با سایر تمدن‌ها ارتباط نداشت، شاید دچار اختلال شدید در میان جامعه نمی‌شد. زیرا ارتباط جوامع با یکدیگر کم و در حد معاملات پایاپای بود. امّا در دنیای کنونی وضعیت برعکس شده و میزان ارتباط جوامع با یکدیگر بسیار افزایش یافته است و بسیاری از صاحبان قدرت از این طریق بر سایر ملت‌ها تأثیر می‌گذارند.

بر این اساس در تمدن نوین اسلامی به دو دلیل به روابط با سایر تمدن‌ها نیاز است: موضوع اوّل همان بحث رفع نیازهای افراد جامعه است؛ زیرا ممکن است در تمدن اسلامی کالایی به اندازه رفع نیاز داخلی وجود نداشته باشد و از طریق این رابطه، به جبران آن کمبود پرداخت. امّا موضوع دوم که از طریق روابط بین‌الملل باید آن را مورد توجه قرار داد، موضوع انتقال مبانی نظری انسان‌ساز و جامعه‌ساز اسلام است تا بدین وسیله مقدمه ظهور منجی عالم بشریت فراهم شود. همان ذخیره الهی که تمدن نوین اسلامی را تا درجه اعلایش پیش خواهد برد. مقام معظم رهبری با تأسی بر مبانی فکری و معرفتی امام خمینی (ره) بر دیپلماسی بین‌المللی در تمدن نوین اسلامی تأکید دارند. ایشان از جهانی بودن مکتب سیاسی امام خمینی (ره) یاد می‌کنند که به دنبال صادر نمودن استقلال و عزت انقلاب اسلامی ایران به سایر کشورها بود. به اعتقاد ایشان نوع صدور پیام مکتب اسلام توسط امام (ره) به بشریت با آنچه آمریکا و سایرین با زور و توسل به بمب اتم به دنبال آن هستند، بسیار تفاوت دارد. در مکتب سیاسی، امام فکر درست و سخن جدید خود را با تبیین در فضای ذهن بشریت رها می‌کند. معظم‌له حرکت‌های پدید آمده در فلسطین و سایر کشورها را تحت تأثیر پیام جهانی انقلاب اسلامی ایران می‌داند که توسط بنیانگذار انقلاب در پیکره تاریخ تنیده شده است. به همین جهت موضوع فلسطین در اندیشه ایشان، موضوعی شخصی بین فلسطین و اسرائیل نیست، بلکه به همه مسلمانان مربوط می‌شود.[1]

٧-٣. صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشری

دین اسلام که به عنوان دین خاتم معرفی شده است[2] باید برای هر مسئله جدیدی که در تمدن نوین اسلامی در خصوص نیازهای بشر مطرح می‌شود، راهکار داشته باشد و این امر به جامعیت قوانین اسلام باز می‌گردد. مقام معظم رهبری نیز بر این نکته تأکید دارند که در حوزه‌های علمیه باید افرادی مسلط به دانش‌های مورد نیاز برای پاسخگویی به نیازهای جدید پرورش یابند. وی می‌فرمایند: روزی که در جامعه و کشور ما صد نفر، پانصد نفر، هزار نفر شخصیت روحانی مانند امام وجود داشته باشند، شما ببینید چه

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۳/۱۸

۲. احزاب: ۴۰

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

حرکت عظیمی در این جامعه به وجود خواهد آمد. وقتی در جامعه ما صدها نفر شخصیت دارای دانش دین و مسلط بر منطق و استدلال دینی در فلسفه و کلام و فلسفه جدید و محاجه با شبهه‌افکنان وجود داشته باشند، ببینید چه اتفاق عظیمی در جامعه می‌افتد. وقتی به وسیله همین مجموعه، هزاران کتاب، مجله و مقاله‌های علمی در سطح دنیا با زبان‌های مختلف منتشر شود، شما ببینید چه خورشید فروزانی از این نقطه عالم بر همه فضای فکری جهان بشری پرتو خواهد افکند. تحقق همه این امور میسر است.[1]

۷-٤. دوری از اقتصاد مبتنی بر ربا و تکاثر

در حدود نهصد آیه از قرآن، مباحث و مسائل اقتصادی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مطرح شده است. در قرآن، اهداف اقتصادی (مانند عدالت اقتصادی، فقرزدایی و غیره) مبانی اقتصاد (پایان‌ناپذیری منابع)، محوریت انسان در منافع جهان، مالکیت حقیقی خداوند، تضمین‌روزی همگان، و اصالت آخرت، اصول اقتصادی (میانه‌روی تعاون، همراهی اقتصاد با ارزش‌های الهی و اخلاقی و نفی ربا و غیره) و نیز نظریه‌پردازی اقتصادی (تأثیر امور معنوی در رشد اقتصادی و غیره) مطرح شده است.[2] با توجه به آیات قرآن، اقتصاد و جمع‌آوری ثروت و ویژه‌خواری، هدف نیست، بلکه مقدمه رسیدن به اهداف عالی است. «ای اهل ایمان! یقیناً بسیاری از عالمان یهود و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند و همواره [مردم را] از راه خدا باز می‌دارند؛ و کسانی را که طلا و نقره می‌اندوزند و آن را در راه خدا هزینه نمی‌کنند، به عذاب دردناکی مژده ده».[3] از دیدگاه قرآن، سرمایه وسیله تولید و کار است. از این رو نباید به صورت گنج ذخیره‌سازی شود یا وسیله رباخواری شود که مانع رشد اقتصادی است. «ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید، و اگر مؤمن هستید آنچه را از ربا [بر عهده مردم] باقی‌مانده رها کنید. و اگر چنین نکردید به جنگی بزرگ از سوی خدا و رسولش [بر ضد خود] یقین کنید».[4]

مقام معظم رهبری به بحث اقتصاد سالم در تمدن نوین اسلامی عنایت دارند و از اقتصاد مبتنی بر ویژه‌خواری و ربا و تکاثر که آفت رشد اقتصادی است، به شدت نهی می‌کنند و پیوسته به قوه قضاییه درباره مقابله با ویژه‌خواری و رانت‌بازی، و به دولت‌ها در خصوص پیگیری اجرای سیاست‌های اقتصاد سالم تذکر می‌دهند. دلیل توجه بسیار به مبانی اقتصاد و مسائل پیرامون آن به منابع اسلام باز می‌گردد. به اعتقاد معظم‌له دو پایه اقتصاد اسلامی عبارتند از: «افزایش ثروت ملی» که کشور اسلامی باید کشور ثروتمندی باشد و اهداف والای خودش را در سطح بین‌المللی پیش ببرد. پایه دوم، «توزیع عادلانه و رفع

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۳/۲۲

۲. رضایی اصفهانی، محمدعلی، قرآن و اقتصاد، پژوهشنامه معارف قرآن کریم، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱۱

۳. توبه، ۳۴

۴. بقره، ۲۷۸-۲۷۹

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

محرومیت در جامعه اسلامی» است»[1] نظریه اقتصاد مقاومتی از سوی رهبر انقلاب و تحمل آن توسط مردم ایران یکی از پارامترهای گسترش تمدن نوین اسلامی است.

نتیجه‌گیری

آرمان جمهوری اسلامی و ملت ایران، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است. در اندیشه‌ها و بیانات مقام معظم رهبری، تشکیل و گسترش تمدن نوین اسلامی، با ایمان به خدا و معنویت، همت و خرد دسته جمعی و تکیه بر علم و دانش و در سایه عدالت و خلاقیت و ابتکار در کار، داشتن رسانه‌های مدرن و توانمند و روابط بین‌الملل مناسب تحقق می‌یابد. به فرموده مقام معظم رهبری، القای باور تمدن‌سازی اسلامی به مردم، ادای وظیفه علما و نخبگان جامعه و تحقیق و پژوهش دانشجویان و طلاب جزو ملزومات ایجاد و گسترش تمدن اسلامی است. امید است نتایج پژوهش حاضر و سایر مطالعات با موضوعات مشابه، در طراحی الگوی ایرانی – اسلامی تمدن‌سازی اسلامی یاری رسان باشد.

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۱۱/۱۳

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]

فهرست منابع و مآخذ

ـ قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمی: تهران، انتشارات پیراسته.
ـ نهج‌البلاغه، (۱۳۸۶)، ترجمه حسین انصاریان، تهران: پیام آزادی.

الف) منابع فارسی

ـ آدمی، ابرقویی، (۱۳۸۷)، درآمدی بر دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی؛ بایسته‌های نظری، مقدمه: محمدباقر، – خرمشاد، تهران: انتشارات دفتر برنامه‌ریزی و مطالعات فرهنگی.
ـ بابایی، حبیب‌اله، (۱۳۹۰)، تمدن و تجدد، قم: پژوهشگاه علوم فرهنگ اسلامی.
ـ باوفا، افشین، (۱۳۹۴)، مقاله: قدرت‌سازی رسانه‌ای جهان اسلام در تقابل با جریان رسانه‌ای غرب، اولین کنفرانس بین‌المللی نقش مدیریت انقلاب اسلامی در هندسه قدرت نظام جهانی (مدیریت، سیاست، اقتصاد، فرهنگ، امنیت، حسابداری)، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس بین‌المللی حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی
ـ بی‌نام، مقاله: عدالت وجایگاه آن در اسلام از دیدگاه شهید مطهری، (۱۳۸۵)، مجله دانش‌پژوهان، ص ۸۶
ـ جان احمدی، فاطمه، (۱۳۸۸)، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: انتشارات نشر معارف.
ـ جعفری، علامه محمدتقی، (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، جلد ۶. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
ـ درودی، هما، (۱۳۸۴)، مقاله: فرهنگ کار، مجله کار و جامعه، شماره ۶۳، ص ۴
ـ رضایی اصفهانی، محمدعلی، (۱۳۹۰)، مقاله: قرآن و اقتصاد، پژوهشنامه معارف‌قرآن‌کریم، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱۱.
ـ عمید، حسن، (۱۳۴۲)، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات ابن سینا

ب) سایت‌ها

www.khamenei.ir

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-05]